

## Villanófényben a magyar gazdaság

**Petschnig Mária Zita - Jelentés-árnyalatok, Kossuth Kiadó Bp. 2004.**

„Magyarország pillanatai drágák!” – tudjuk Széchenyi Istvántól. Elrontott és elvesztegetett pillanatai még drágábbak – teszem hozzá. Most ilyen pillanatokért kell fizetnünk a gazdaságban. A magyar gazdaság a csatlakozás előtti pillanatok villanófényében egy összeomlás előtti gazdaság képét mutatja. Hiszen 2004 elején olyan magas kamatfelárat kell adnunk a hitelezőinknek, amely meghaladja például az évek óta mély válsággal küszködő Brazíliaét is. Mert csak ekkora kockázati prémium felajánlása mellett hajlandók kölcsönt nyújtani saját takarónknál messzebbre nyújtózkodásunkért. Legalábbis a jegybak 12,5 százalékra felvitt – a termelés és a befektetések szempontjából elviselhetetlenül magas, ezért a kínálatbővülést visszafogó - alapkamatlába ezt az üzenetet tartalmazza. De hogy jutottunk idáig, és valóban ilyen drámai-e a helyzet, hiszen a hozzánk hasonló paraméterű országok ennél jóval alacsonyabb kamatok mellett is képesek finanszírozni magukat?

Mindennek az a felelőtlen, hazardírozó, rövid távú hatalmi szempontokat követő politika az oka, amely az elmúlt három évben a gazdaságpolitikát alakította. Tény, hogy a magyar gazdaság lendületét alapvetően befolyásoló külső feltételek - a konjunktúra visszaesése 2001 második felétől, a befektetők érdeklődésének megcsappanása, az idegenforgalom zsugorodása - is rontottak a helyzeten, de ezekre egyik kormánytól sem érkezett megfelelő válasz. Sőt, ellenkezőleg, csak rossz válaszok születtek.

Akkor vált gazdaságpolitikai céllá az erős forint követelése 2001 második felében, az inflációs célkövető rendszer meghirdetésekor – ami tudvalevőleg rontja az exportra termelők jövedelmezőségét -, amikor az exportkereslet visszaesett, az exportárak csökkentek. Így ment tönkre szinte az egész magyar ruházati ipar, de jócskán betett a mezőgazdaságnak is. Általában azoknak, akik hazai anyagból magas és növekvő munkaerő-ráfordítással állították elő termékeiket, s kénytelenek voltak egyre kevesebb forintellenértékkel beérni mindaddig, amíg csak be nem zárták üzemeiket, gyáraikat. Mert csak egy ideig lehetett viselni, hogy ugyanazért az eurós árbevételért, amiben a költségnövekedés már jócskán elvitte a hasznot, egyre kevesebbet lehetett forintban realizálni.

A világszerte és európai trendekkel ellentétes másik, hihetetlenül rosszul időzített gazdaságpolitikai döntés a bérek felturbósítása volt, ami elkezdődött a minimálbér 2001. január 1-jei 57 százalékos megemelésével. Elismerem: ezt megelőzően a minimális fizetések szegénytelenül alacsonyak voltak, mégis vitatom e lépés időzítését, drasztikus mértékét, de leginkább azt marasztalom el, amit üzent, hogy tudniillik a béremelés nem a gazdasági teljesítmény növelésének következménye, elszakadhat a termelékenység alakulásától és politikai céllá, akarat kérdésévé tehető.

A béremelési lavina akkor indult el, amikor a konjunktúra-hülés idején – a termelés kikényszerülő visszafogása okán – a fajlagos berráfordítások és a fajlagos energiaköltségek is megnövekedtek. Amikor éppen azáltal lehetett volna csak a versenyben megmaradni, a termelést fenntartani, hogy csökkentik a költségeket. Nem így történt. Nálunk két kormány jóvoltából is akkor tágult szakadékká a reálkeresetek és a termelékenység növekedése közti különbség, amikor a nemzetközi piac ennek a szorosabbra zárását követelte volna meg.

További politikailag inspirált, túldimenzionált és rosszul időzített döntés volt a lakáshitelezési rendszer feltételeinek példátlan fellazítása, ami a korábbiaknál jóval nagyobb mértékben terhelte meg az egyébként is már túlfeszített államháztartást. A lakossági hiteligenyek akkor zúdultak rá a bankrendszerre, amikor a belső pénzpiacról szerezhető források elapadtak, mert a csábítóan felfestett jövedelem-kilátások költségesé tették a háztartásokat, és a lakosság megtakarítási hajlandósága csökkent, eladósodási hajlandósága

viszont meglódult. Az ebből adódó problémát 2002-ben még elfedte, hogy a konjunktúra hülése miatt csökkent a vállalkozások hitelkereslete. 2003-ban azonban - amikor az élénkülés jelei kezdtek megmutatkozni -, vállalati szféra visszanyerte normális, nettó hitelezői pozícióját, miközben a gazdaság másik két szereplője, a háztartások és az államháztartás is megtakarításain túlnyúló hiteligénnyel lépett fel. A belső hitelkeresletet a külföldi hitelezők elégtették ki, amiben nem is az államadósság újbóli növekedése a legfőbb zavaró körülmény, hanem az, ami e jövőt terhelő folyamat mögött van, nevezetesen a fogyasztás elfutása. Más szavakkal: az utóbbi három évben meglódult adósságspirál lényegében fogyasztási többletetet finanszírozott, amiből csak igen kevésé kovászolódik ki a hitelek törlesztési alapja.

Miután a magyar gazdaságpolitika – beleértve ezúttal a monetáris politikát is – tökéletesen szembement a világgazdasági fordulatból adódó kihívásokkal, a bajok megsokszorozódtak. A rossz külső feltételek az azokra adott inadekvát belgazdasági válaszokkal együtt szinergikus hatást fejtettek ki, s eredményezték azt, hogy egyre csökkenő gazdasági növekedési ütem mellett egyre szaporábbá vált az adósságállomány növekedése. Miközben 2001-2003 között a bruttó hazai termék kb. tíz százalékkal nőtt, az ország nettó devizaadóssága több mint negyven százalékkal.

Roszul időzített döntés volt a forint euróhoz viszonyított középárfolyamának leértékelése 2003 nyár elején az MNB és a kormány közös döntéseként. Megelőzően ugyanis már egy hete gyengült a forint, a sáveltolás pillanatában pedig pontosan azt az értéket vette fel, amit két kereskedési nap után a jegybank elfogadhatatlannak minősített, és ezért megemelte a kamatlábat. Hogy előtte miért fogadta el? Nincs rá válasz. Innen kezdve össze-vissza lett a jegybank és a kormány beszéde, ami a magas kamatok mellett az árfolyam nagyfokú ingadozásában csapódott le. Az árfolyam-ingadozás, mint plusz kockázati tényező akkor erősödött fel, amikortól a vállalatok külpiaci feltételei elkezdtek javulni. Az euró árfolyama egy éven belül jelzett 235 és 275 forintot is. Ebben nem is a két adat közt feszülő távolság okozott gondot, hanem az, hogy az árfolyam-alakulás teljesen kiszámíthatatlanná vált, aminél kevés nagyobb ellensége van a befektetők döntéseinek.

A hektikus árfolyam-ingadozást a gazdasági vezetés azzal akarta megfékezni, hogy - a befektetőket megnyugtató - a kormány és a jegybank együtt bejelentette: Magyarország 2008. január 1-vel csatlakozik az euroövezethez. Ez ugyancsak elhamarkodott döntés volt, amit nem előzött meg semmiféle átgondolt elemzés. A pénztőke nem is hitte el, amiként azt a várt erősödés helyett a forint romlása tükrözte is.

A meghirdetett célok, kinyilvánított szándékok és tényleges folyamatok közt tátongó különbségek, a jegybank folyamatosan hangoztatott és folyamatosan változó kettős célja a kívánt inflációról és az annak eléréséhez általa szükségesnek vélt árfolyamról, néhány pénzügyi befektetőt 2003 végén arra ösztökélt, hogy felszedje magyarországi horgonyait (egy évvel korábban a működőtőke-befektetők egy része döntött hasonlóan). A hosszú lejáratú papírok piacra dobásával megnőtt a forintkínálat és ettől megrémülve a jegybank ismét kamatot emelt, mégpedig drasztikusan, mintha vészhelyzet lenne. Holott nem volt az, de üzenetével akár azt is teremthetett volna. A 12,5 százalékra feltornászott jegybanki alapkamat – ami az MNB szerint ahhoz kellett, hogy az árfolyam 260 forint alá kerüljön, mert csak így látta 2003 végén teljesíthetőnek a 2005 decemberére kitűzött inflációs célt – még inkább betett mind a költségvetésnek, mind a reálszférának. Egyfelől a 2004-re beterjesztett államháztartási projectnek, amely óriási csatározások mentén épp a hiány leszorítását vette célba, másfelől a 2003 második felében lassan javulást jelző gazdasági növekedésnek, és a kétféle csapás szinergikusan összekapcsolódik.

2003 végén a jegybank éppen negyedszer gördített akadályt a kínálat bővülésével szemben, vagy ha tetszik: ment szembe azzal a kínálatélénkítő gazdaságpolitikával, amelyet az előző

kormányzati ciklusban kifejezetten támogatandónak tartott. Először 2002 májusában és júliusában, amikor a kamatláb emelésével akarta ellensúlyozni azt, amit annak előtte nem, és egyébként mindenki által tudottan ellensúlyozhatatlan volt: a költségvetési túlköltekezést. Ezt követően az erős forintra spekulálók bátorításával, majd a kiszámíthatatlanná vált árfolyammozgásokkal, s nem utolsósorban a 2003 novemberi túldramatizált kamatemeléssel. Az utóbbival 2004 elejéig – amikor e sorok íródnak – az árfolyam terén szinte semmit sem tudott elérni (az euró forintárfolyama stabilan 260 fölött van azóta is), viszont jócskán megtépázta a gazdaság konjunktúraesés utáni kibontakozási esélyeit. A jegybankelnök ezek után nyilvános fórumon azt merete kijelenteni, hogy minél jobban támadják az MNB-t, annál magasabb lesz a kamatláb, amivel maga ismertette el, hogy a jegybanki alapkamat a kezében nem gazdasági eszköz, hanem politikai fegyver.

A politikának köszönhető – állítottam e dolgozat elején -, hogy a 2004. eleji villanófényben a magyar gazdaság – és megkockáztatom: a jövője is – nagyon borús képet mutat. Annak a kormányzati politikának köszönhetően, amely a 2002. évi választásokra készülve kiengedte a kezéből a gyepelét – hangsúlyoznám: a jegybankelnök támogatása mellett. Orbán Viktor és Járai Zsigmond is tudta, mit tesznek, de arra számítottak, hogy a választások után – mindent a rossz külgazdasági körülményekre kenve – valamiféle csomaggal kiigazítják a túlfűtött magyar gazdaságot. Nem mellesleg: minden elemző erre számított, mert miközben az adott pillanatban gazdaságilag ez lett volna racionális, egyidejűleg hosszabb távon, a ciklus egészének politikai racionalitását is szolgálta volna.

Nem így történt. Orbán Viktor a választások első fordulójának elvesztése után eszement politizálásba kezdett, amit egyetlen cél vezérelt: ha ő veszített, vesszen mindenki. Tudta, hogy üres a kassza, tudta, hogy már rég lemerítve minden, mégis többszáz milliárd forinttal terhelte meg - korántsem „béna kacsa” módján viselkedve, amint az ilyenkor illik – a büdzsét. Ugyanakkor arra hergelte az országot, hogy politikai ellenfele hitszegő, ne higgyenek neki. A kormányra sütött hitszegő bélyeget azóta is rendre, szinte naponta felülbélyegzi a Fidesz, a kormányon lévők pedig folyamatosan védekeznek, próbálják elhárítani a vádakot – sikertelenül. A Fidesz csapdájában vergődve olyan gazdaságpolitikai döntések születtek, amelyekkel a kabinet ellentáborát kicsinyt sem tudták leszerelni, viszont a kis, szegénykező (jaj, csak baj ne legyen) lépések taktikájával – aminek értelmét, illeszkedési vektorát a társadalom többsége nem is érti – sikerült a saját tábor egy részét is elriasztani.

Súlyos hiba volt a „szoclib.” koalíció részéről lépre menni a Fidesz álságos, nyílt, a „minél rosszabb, annál jobb” elvét követő taktikázásának és nem a Fidesz titkos taktikáját követni, aminek a sikeres kivitelezésére sokkal jobb esélye lett volna a Medgyessy-kormánynak, mint az esetlegesen prolongált Orbán-kabinetnek. Hiszen Medgyessy Péter a kormányrúd átvételekor bemutatott leltárnál nemcsak a kedvezőtlen külső körülményekre hivatkozhatott volna, hanem az elődök helytelen gazdaságpolitikájára is, ami hozzájárult a gazdaság kibillentéséhez. Hivatkozhatott volna – nem alaptalanul – a megtalált, lemerített kasszákra, a túlhajtott, jövőt terhelő kötelezettség-vállalásokra, arra, hogy elődje elmulasztotta tájékoztatni az országot arról: a kétéves költségvetés második évére miként mozdultak el az eredeti tervektől az államháztartás folyamatai, egyenlegei.

A Medgyessy-kormány hatalomra kerülésekor tudta, hogy nincs víz a medencében, amelybe ugrani készült – hogy Szabó Iván örökbecsű hasonlatát kölcsönözsem -, de nem fedte fel az ország előtt. Hagyta, hogy froclizzák: most mutasd meg mit tudsz, ugorjál – és ugrott. Miben bízva? Hogy majd közben a külső konjunktúra lendülete megnyitja a medence csapjait, beömlik a víz, és nem töri nagyon össze magát. Nem így történt. Hihetetlenül nagy felelőtlenség volt – az ismert ellenszéllel – erre számítva „gazdaságpolitizálni”.

Most, amikor végre tényleg élénkül az Európai Unió és a német gazdaság is, amire fel vagyunk fűzve, amikor EU-tagokká válva kedvezőbb ország-kockázati besorolást kapunk, ami nagyobb ösztönzést adhat a befektetőknek, nem tudunk a lehetőségekkel maradéktalanul élni. Még azt a kétszázalékpontos növekedési többletet sem tudjuk felmutatni az EU átlagos fejlődési üteméhez képest, ami még a konjunktúra visszaesésekor is jellemezte a magyar gazdaságot, s amely a gyorsabb felzárkózás záloga lenne. Mert mini-stabilizációs műtéten kell átesnie az országnak, ami a költségvetési és a jövedelempolitika gyepelőjének meghúzását jelenti a fogyasztás ütemének korlátozása érdekében. A háztartások fogyasztási dinamikájának mérséklődését viszont az árfolyam-bizonytalanság és az irreálisan magas kamatláb miatt az export és a beruházási többletek növekedéshúzó hatása nem tudja túlkompenzálni. Ezért miközben az unió növekedési dinamikája várhatóan kb. megnégyszereződik, nálunk alig érzékelhető növekedési többlet remélhető csak, amiből nem lehet az elmaradt állami infrastrukturális fejlesztéseket is felfuttatni, meg a jóléti rendszerváltás társadalomban rögzült igényeit is beváltani.

A Medgyessy-kormány két tűz közé szorult 2003 végére, a külföldi befektetők és a hazai választópolgárok bizalomvesztésének fenyegető előjelei közé. S nem lehet egyszerre mind a kettőt eloltani, leszerelni. Csak egymás rovására. Ugyanaz a dilemma, mint ami a hetvenes évek végétől 1995-ig kísérte a fizetési válsággal küszködő magyar gazdaságot, csak a probléma mélysége más a kiépült, stabilabb exportbázison. Ám így sem lehet kérdéses: a politikai népszerűségvesztés árán is vissza kell szerezni a külföldi befektetők bizalmát – kis, nyitott, eladósodott, fejlődni akaró ország előtt nincs más alternatíva. Persze nem mindegy, hogyan. A kis, tesze-tosza-látszatintézkedések taktikája ma már nem követhető.

2004 februárjától új pénzügyminisztere van az országnak, aki remélhetőleg új karmester is lesz. S nem csupán egy a karból, aki úgy táncol, ahogy a politika húzza számára. Csodát nem tehet, de azt sem, amire a Fidesz ösztökéli 120 milliárd forintos megszorító csomagjának körvonalait felfedve: minden maradjon úgy, ahogy van, senkitől semmit ne vegyenek el, mert az aláássa, megkérdőjelezi, visszaveti, megfojtja, ellehetetleníti, működésképtelenné teszi, lebénítja, felszámolja stb..... a tárgy tetszés szerint behelyettesíthető.

Jobb lett volna persze, ha az MNB 2003. novemberi kamathúzásakor azonnal felfüggesztik a 2004. évi költségvetés vitáját, és elfogadva a jobboldal javaslatát, új költségvetés készítésébe fognak – az ellenzékkel közösen. Ez nemcsak a külföldi befektetőket nyugtatta volna meg (megkockáztatom: olyan mértékben, hogy már januárra vissza lehetett volna venni a kamatfelárból a plusz 3 százalékpontot), hanem képbe hozta volna az országlakókat is. A Fidesz kénytelen lett volna felfedni a lapjait, azt, hogy tudja, amit tudnia kell, de a hatalomra kerülés vágya félre söpri a szakmai érveket, és csak egy számít: bármi áron mielőbb kormányra kerülni. A „bármi ár” lehet akár az ország szakadékba taszítása is, mert - úgy gondolják -, az nem az ő felelősségük. Mert azt majd szépen rá lehet fogni a baloldal mindig is nemzetvesztő politizálására, s lehet a megmentő szerepében tetszelegni. Erről az egyre intenzívebben folytatott Fidesz taktikáról hullt volna le a lepel, ha a Medgyessy-kormány nem olyan hiú és elfogadja a Fidesz egy meggyöngyült pillanatában kinyújtott, segítséget ígérő kezét (amit aztán villámgyorsan vissza is vontak). A kézfogó elmaradt. Az acsarkodás megmaradt.

„Magyarország pillanatai drágák!” Drágábbak, mint valaha.